

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

redactie

Mette Bierma

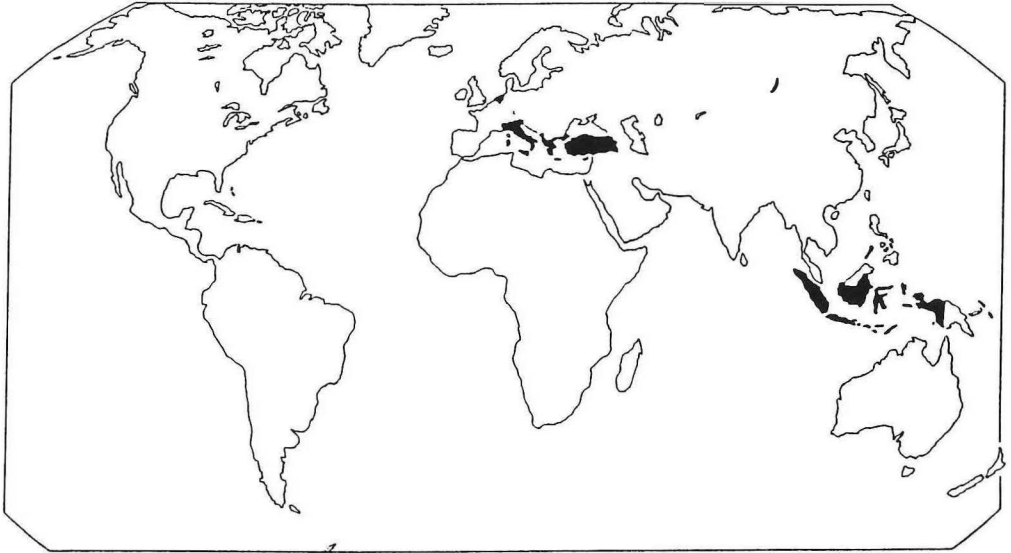
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

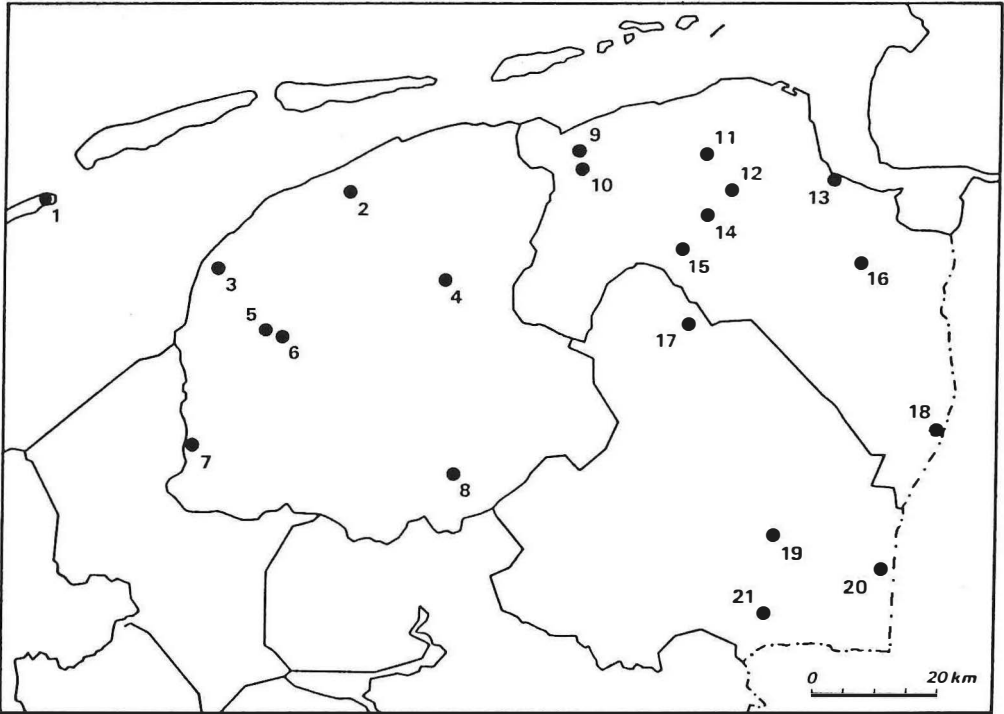
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije

In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland;
2. Hallum;
3. Wijnaldum;
4. Suameer;
5. Wommels;
6. Oosterend;
7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde;
9. Ulrum;
10. Houwerzijl;
11. Toornwerd;
12. Lellens;
13. Heveskes;
14. Thesinge;
15. Groningen;
16. Midwolda;
17. Yde;
18. Hasseberg;
19. Schoonoord;
20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.

INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
'Vuur-stenen' in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse 'ril'	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPENWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzolen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDIRI & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifneelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

OP IEDER POTJE PAST EEN DEKSEL

P.B. Kooi

In 1988 en 1989 werden in het uitbreidingsplan De Hunze aan de noordzijde van de stad Groningen de resten van een middeleeuws steenhuis onderzocht. In de publikatie over de opgravingen zijn onder het kopje 'Overige gebakken voorwerpen' enkele merkwaardige vondsten beschreven (Kortekaas, 1994). Het betreft fragmenten van twee bakken (waarvan één met een diameter van ruim 26 cm en een hoogte van 14,4 cm), die als komfoor zouden zijn gebruikt en een fragment van een ronde schijf. Kenmerkend voor deze vondstgroep is het baksel, dat wordt omschreven als gelijkend op dat van kloostermoppen. Voorts komen er stempelindrukken en sporen van roet op de binnenzijde van één van de bakken voor. Ook de ronde schijf is aan één zijde beroet en wordt als bakplaat of kookplaat geïnterpreteerd. Voor de bakken is als datering het laatste kwart van de 13e en het eerst kwart van de 14e eeuw aangegeven, voor de schijf de eerste helft van de 14e eeuw.

Uit de beschrijving blijkt, dat de vondsten passen binnen een relatief kleine groep voorwerpen, die in verband staan met activiteiten rond het middeleeuwse haardvuur. Het gaat daarbij om (bij)produkten van steenbakkerijen of tichelwerken, zoals vuurstoven, komforen, doofpotten en deksels, waarover Dorgelo (1960) uitvoerig heeft gepubliceerd. Met name de deksels met een handvat of knop zijn voorzien van ingeritste, uitgesneden en gestempelde versieringen. De diameter varieert van 8 tot 20 centimeter. Uit de aanwezigheid van roet op de onderzijde van de deksels wordt afgeleid dat deze zijn gebruikt om een doofpot of een ondergronds asgat bij de haard af te sluiten. Een dergelijk deksel is gevonden in De Hoogte, aan de noordzijde van de stad Groningen.

Vergelijking tussen deze deksels en het fragment van de schijf uit De Hunze maakt duidelijk, dat het daarbij om een vergelijkbaar deksel gaat en niet om een bakplaat. (Het idee van een bakplaat is waarschijnlijk ingegeven door de gelijkens met vormen uit het neolithicum, maar

dit soort bakplaten is in de middeleeuwen onbekend.)

Naast komforen, doofpotten en deksels werden ook braadspitopleggers geproduceerd. Uit een artikel van Heidinga en Smink (1982) blijkt dat daarop eveneens vaak dezelfde soort versieringen werden aangebracht. Bij hun overzicht van braadspitopleggers worden vier fragmenten uit de binnenstad van Groningen (Rodeweestraat, Grote Markt en Oude Kijk in't Jatstraat) genoemd. De auteurs dateren deze voorwerpen in het algemeen in de late middeleeuwen, en leiden uit de vindplaatsen af dat ze vooral werden gebruikt in de huishoudens van de gegoede burgerij en de lagere adel. In een vondstcomplex uit Hattem komt, naast een braadspitoplegger en een drietal deksels, nog een tweetal kandelaars van dezelfde makelij voor. Daarmee lijkt het assortiment van produkten uit steenbakkerijen te worden gecompleteerd.

Naast de reeds genoemde komforen of doofpotten is uit de regio een exemplaar uit Oostwold gepubliceerd (de Cock, 1967). Aan de reeks kan nog een tot dusver onbekend fragment worden toegevoegd. Het kwam enige jaren geleden te voorschijn bij het graven van een sleuf aan de zuidzijde van de boerderij Oldenoord onder Toornwerd bij Middelstum. Er heeft daar een steenhuis gestaan, dat waarschijnlijk in de 14e eeuw is verwoest (Kooi, 1993). Het fragment bestaat uit de bodem met een diameter van 16,5 cm en een deel van de wand tot een hoogte van 9,7 cm. De buitenzijde is versierd met reeksen indrukken van zeven verschillende stempels, die afwisselend in verticale banen zijn aangebracht. Drie van de stempels zijn eenvoudige wafelmotieven, waarvan twee vierkante en één ronde, met variërende dichtheid van kruisende lijnen. Drie andere stempels bestaan uit een samenstelsel van diagonale en haakse lijnen binnen een vierkant. Tenslotte is er een meer uitgewerkt, rond stempel gebruikt in de vorm van een in tweeën gedeelde driehoek, waarbinnen twee keer drie bolletjes. De driehoek is omgeven door

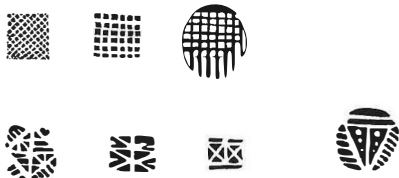
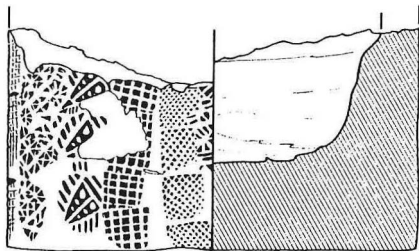

Fig. 1. Fragment van een doofpot of komfoor, gevonden te Oldenoord bij Toornwerd. De stempelafdrukken zijn tevens afzonderlijk afgebeeld (de verhoogde gedeelten zijn zwart).

evenwijdige lijntjes. Uit hetzelfde productiecentrum komt blijkbaar een deksel met een diameter van 12 cm, dat zich in het Groninger Museum bevindt. Daarop komen twee van de hierboven vermelde stempelindrukken voor, namelijk een diagonaal wafelpatroon binnen een vierkant, en de laatstgenoemde met driehoek (Dorgelo, 1960: afb. 6, nr. 15). Helaas is de vindplaats van dit deksel niet bekend, maar hij is ongetwijfeld gemaakt in dezelfde steenbakkerij als de doofpot van Oldenoord.

De stempelversieringen op komforen, doofpotten en deksels doen sterk denken aan de versiering op middeleeuws kogelpotaardewerk, maar die zijn enige eeuwen ouder. De gelijkenis heeft waarschijnlijk geleid tot een te vroege datering voor een komfoor uit Oostwold. Van Es dateert dit in de 10e eeuw (de Cock, 1967).

Ook later werden door pottenbakkers nog eenvoudige stempelversieringen toegepast, zoals bijvoorbeeld op een doofpot uit 1781 in de collectie van het Openluchtmuseum te Arnhem. De kunst van het versieren van aardewerk in kerfneetechniek bereikte eind 19e-begin 20e eeuw nog een hoogtepunt in Friesland. Blijkbaar is een aantal versieringen zo voor de hand liggend en met zulke eenvoudige middelen te produce-

ren dat ze in verschillende perioden in zwang zijn geweest.

Summary

Around the medieval fireplace a number of crude earthenware objects were used, such as spit supports, extinguishers, braziers and candlesticks, all produced in brick-kilns and mostly decorated. Some fragments of braziers and/or extinguishers dating from the 13th-14th century were recently discovered in the housing estate 'De Hunze' near Groningen, and at Oldenoord in the neighbourhood of Middelstum. Both sites are associated with a moated house as a stronghold.

Literatuur

- Cock, J.K. de, 1967. Ontginningsgeschiedenis van de gemeente Slochteren. *Groningse Volksalmanak*, pp. 162-185.
- Dorgelo, A., 1960. Middeleeuwse versierde aardewerkdeksels. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 9, pp. 119-138.
- Heidinga, H.A. & E.H. Smink, 1982. Brick spit-supports in the Netherlands (13th-16th century). *Rotterdam papers* IV, pp. 63-82.
- Kooi, P.B., 1993. In Den Oord - Oldenoord. *Stad en Lande* 1 (nr. 4), pp. 12-17.
- Kortekaas, G.L.G.A., 1994. Middeleeuwse keramiek en enkele andere vondsten. In: P.H. Broekhuizen, H. van Gangelen, K. Helfrich et al., *Oudheden onder De Hunze. Archeologisch en historisch onderzoek naar een steenhuis en een boerderij onder een Groninger nieuwbouwwijk*. Groningen, pp. 78-79.